

Gaibhne i gCeantar an Spidéil

Mike P Ó Conaola

Chonaic mé ceárta an tSiáin ag obair thart ar 1950. Chonaic, cé gurb é mo chloch nirt é cuimhneamh siar chomh fada sin. Is cuimhneach liom Tom an Ghabha ag iompar na hinneonach taobh thoir den cheárta. Níl a fhios agam cén meáchan a bhí san inneoin mhór sin ach bheadh sé ag bordáil ar 150 punt meáchain. Fear láidir a bhí ann agus is cuimhneach liom é a fheiceáil freisin ag siúl suas bóithrín na ceártan, tráthnónta tar éis a chuid oibre, é glanbhearrtha, le go n-ólfadh sé cúpla pionta thiar i sráidbhaile an Spidéil.

Bhí cónaí ar Tom an Ghabha agus a athair, Stiofán Mór, i dteach beag a bhí greamaithe den seanteach ceann tuí a bhí againn féin - a raibh cúrsa dhe tógtha Oíche na Gaoithe Móire 1839. Breathnach an sloinne a bhí orthu agus as Cor na Rón a tháinig Stiofán. Sa Sián a rugadh Tom. Tháinig Stiofán Mór aniar as Cor na Rón an chéad lá riamh le bheith ina bhuachaill aimsire ag Nioclás Gabha, deartháir mo sheanathar, Pádraic Gabha Ó Conghaile. Sa gceárta le Nioclás a d'fhoghlaim Stiofán Mór ceird na gaibhneachta.

Bhí Nioclás pósta le Bríd Ní Neachtain as Leaca Rois thuas i mBaile Liam. Bhí triúr de mhuirín orthu, Máirtín, Micheál agus Seán. Níor mhair ach Máirtín agus Seán. Bhásaigh Micheál go hóg. Bhásaigh Nioclás, a n-athair, in 1897 agus é fós ina fhear óg. Ní raibh sé ach leathchéad bliain d'aois. Bhí Bríd anois ina baintreach. Phós sí arís. Phós sí an buachaill aimsire, Stiofán, agus ba é Tom an t-aon ghasúr a bhí acu – Tomás Breathnach nó Tom an Ghabha. Nuair a bhíodar in inmhe, d'imigh clann Niocláis, Máirtín agus Seán, go Meiriceá. Chuala mé ó Mhicil 'ac Suibhne as an Sián, a bhásaigh i 1983, go raibh Máirtín cáilithe ina ghabha nuair a chuaigh sé go Meiriceá. Dúirt sé freisin go raibh sé ina ghabha in arm Mheiriceá agus go mbíodh sé ag cur crúite ar chapail an airm. De réir dhaonáireamh 1911, bhí Máirtín naoi mbliana déag agus bhí a dheartháir Seán cúig bliana déag. Seans gur thug siad Meiriceá anonn orthu féin nuair a bhí bliain is fiche slánaithe acu.

Thug mac le Máirtín, Nioclás, a bhí sna póilíní i mBoston, cuairt ar Ghaillimh sna hochtóidí. Thug sé ruaig amach go dtí an Spidéal go bhfeicfeadh sé cén áit a raibh an cheárta. Thaispeáin mé dó cén áit a mbíodh an cheárta, ar Chnocán na Ceártan. In 1970, nuair a bhí mé féin ar cuairt i Norwood, casadh Seán orm san *Irish Heaven*, teach ósta a bhí ag Tommy Concannon ag an am. Bhí áthas orm bualadh leis. Thart ar 74 bliain a bhí sé ag an am. De réir cosúlachta thug sé ruaig anall go hÉirinn sna caogaidí agus d'fhan sé in óstán Chlancy sa Spidéal. Seánín Gabha

a thugaidís air sa mbaile. Níor casadh orm an uair sin é, mar bhí mise ag fanacht istigh i mBóthar na Trá ag an am.

Ar ndóigh ba ag athair mo sheanathar, Máirtín Gabha Ó Conghaile, a bhí an cheárta roimhe sin arís. Bhásaigh Máirtín Gabha sa mbliain 1889. Thart ar 75 bliain a bhí sé. Bhí sé pósta le Cáit Ní Churraoin. Ceapaim go mba aniar as an gCré Dhubh ise. Is cuimhneach liom gur casadh Nioclás Ó Curraoin as an gCré Dhubh orm fadó sa Spidéal agus gur dhúirt sé go raibh gaol eadrainn. Chuala mé, go deimhin, go raibh gaol againn fadó le beagnach chuile theach ar an gCré Dhubh.

Bhí an cheárta a bhí ag Máirtín Gabha le feiceáil ar an gcéad léarscáil ordanáis a rinneadh i gceantar an Spidéil sa mbliain 1838. Bhí an cheárta san áit a raibh sé go dtí deireadh na gcaogaidí, ar Chnocán na Ceártan, ó dheas de Bhóthar an Rí agus scór slat soir ó bhóithrín an tSiáin atá ag dul síos ag an gcladach. Ceapaim gur tógadh an cheárta thart ar 1837/1838 agus gur tógadh

an teach píosa síos uaidh in 1839. Bhí an teach roimhe sin thuas i mbarr an bhaile. Seans go raibh ceárta thuas ann freisin ach níl aon chruthú agam faoi sin. Ar ndóigh ba é Isadore Lynch an tiarna talún a bhí in *Arandale House* ag an am, san áit a bhfuil Coláiste Chonnacht sa lá atá inniu ann. Bhí capaill go leor ag an Loingseach agus theastódh gabha uaidh. Seans gur iarr sé ar an ngabha, Máirtín Ó Conghaile, athrú anuas as barr an bhaile le go mbeadh sé breá gar dó féin agus dá chuid capall.

Rugadh triúr mac ar a laghad do Mháirtín Gabha agus do Cháit Ní Churraoin: Micil Gabha, an saor cloiche; Nioclás Gabha, a luaigh muid ar ball a bhí ina ghabha; agus Pádraic Gabha, mo sheanathair. Rugadh ar a laghad beirt iníon dóibh freisin: Margaret, a phós Séamus Sheáin Bhig Ó Droighneáin as an Spidéal in 1874; agus Nóra, a phós Seán Ó Domhnaill as an Sián in 1873. Ní mórán eolais eile atá agam ina dtaobh ach go raibh £9. 12. 0. d'altóir ar Mháirtín Gabha nuair a bhásaigh sé Feabhra na bliana 1889 agus go raibh £8. 19. 0. ar a bhean Cáit nuair a bhásaigh

Ceárta Dhoire Locháin Athchóirithe

sise i bhFeabhra na bliana 1895.

Bhí mé ag fanacht le muintir mo mháthar, na Cualáin, sa gCoisméig Mór sna Forbacha ó am éigin in 1948 go dtí 1953. Sin é an bóithrín atá taobh thoir de bhóithrín na Roinne agus an Údaráis. Bhí ainm eile ar an mbóithrín sin fadó, 'sé sin, Cnocán an Chait. Ar aon bhealach chaith mise cúig bliana i mo chónaí ar an mbaile sin. Sa teach ag an am bhí mo chuid aintíní Sorchá agus Mairéad, mo chuid uncaileacha, Joe agus Murt, chomh maith le mo sheanmháthair, Máire Ní Fhlaithearta, arbh aniar as an Lochán Beag di – aintín leis an seanchaí Tom Bheartla Tom, nach maireann. Is cuimhneach liom freisin uncail eile liom, Mike, a d'imigh go Meiriceá in 1948. Is cuimhneach liom an ceol a bhí sa teach an oíche sula ndeachaigh sé go Boston: daoine amuigh ag damhsa ar urlár stroighne agus Mikeen Curran as an bPáirc ag casadh an bhosca ceoil. Ba mhaith uaidh.

An uair sin théadh m'uncail Murt isteach Gaillimh chuile Shatharn le seift. Carr asail a bhíodh aige, luchtaithe le móin, cabáiste, oinniúin agus glasraí go leor eile. Bhíodh lán an chairr ag teacht abhaile freisin aige, beatha beithíoch, cearc agus muc chomh maith le riachtanais an tí. Bhí capall agus carr sa teach freisin leis an bhféar a chur isteach san iothlainn, le leasú a chur amach ar na garranta san earrach agus le feamainne a tharraingt aníos agus aniar ón trá.

Is cuimhneach liom go maith nuair a bhíodh crúite le cur ar an asal nó ar an gcapall gur siar ag an ngabha i nDoire Locháin a théidís. Bhí Fintan Coogan, ar ndóigh, ina ghabha ar an mBóthar Nua i gCathair na Gaillimhe, agus bhí gabha eile gar don áit a bhfuil an *Curadh Connachtach* sa lá atá inniu ann. Ach ní isteach a théidís ach siar ag an nGráinneach – Peadar Ó Gráinne nó Peadar Bhill Johnny mar a thugaidís air. Tá an tsean-cheárta imithe anois ach tá foirgneamh beag curtha san áit a mbíodh sé agus é ar chomh-mhéid leis an tsean-cheárta.

Anoir as Dún Sandail in aice le Baile Locha Riach a tháinig sin-seanathair Pheadair Uí Ghráinne sa mbliain 1820. Liam nó Bill an t-ainm a bhí air siúd agus ba gabha maith a bhí ann. Murach gurbh ea ní thabharfadh na Blácaigh anoir leo é go dtí na Forbacha nuair a bhí siad ag tógáil theach mór na bhForbacha thart ar am céanna. Chuile sheans gur oibrigh Bill do na Blácaigh thoir i nDún Sandail freisin. Bhí an oiread capall ag na Blácaigh agus an oiread oibre le déanamh acu timpeall an tí mhóir sna Forbacha, nach raibh am ná deis ag Bill oibriú d'aon duine eile sa gceantar ach do na Blácaigh amháin. Bhí na Blácaigh ina dtiarnaí talún i gceantar na bhForbacha ar feadh breis agus céad bliain. Ar ndóigh Blácaigh freisin a bhí ina dtiarnaí talún thiar i gceantar na Tulaí.

Nuair a thug na Blácaigh Bill Greaney anoir as Dún Sandail thógadar teach nua dó ar an ard atá taobh thiar de thrá na bhForbacha. Ard an Ghráinnigh a chuala mé féin riamh ar an ard sin. Tá bóithrín ag dul síos ag an trá ón ard sin a dtugtar Bóithrín Chaladh na Spriogadán air. De réir cosúlachta tháinig coirp i dtír sa gcladach ansin fadó in aimsir na hArmáide. Ba ar an mbóithrín sin a thóg na Blácaigh an teach don Ghráinneach. Agus trasna uaidh, ar an taobh ó thuaidh de Bhóthar an Rí, a thógadar an cheárta, de réir an tseanchais. Ba sa gceárta sin a chuireadh Bill Greaney crúite ar chapail na mBlácach agus b'ann a dhéanadh sé a gcuid geataí freisin agus aon oirnéis eile a bheadh uathu.

Ba mac le Bill Greaney é Johnny Greaney. Ba é Johnny a rinne an '*Grand Gate*' do na Blácaigh, geata mór leathan ornáideach a bhí ar Bhóthar an Rí, dhá chéad slat siar ó shéipéal na bhForbacha. Bhí ascaill nó *avenue* breá ag síneadh ón ngeata sin suas chomh fada le teach na mBlácach. Tá píosa den gheata sin le feiceáil fós agus tá an ascaill ann i gcónaí. Is fiú súil a chaitheamh ar an sean-gheata. Sa leabhar a scríobh Raymonde Standún *Voices of Connemara* (2001), tá cur síos ag Peadar Ó Gráinne, garmhac le Johnny Greaney, ar bhairille rum a tháinig i dtír sa mbliain 1881, a mharaigh riar daoine i nDoire Locháin, ina measc an gabha Johnny Greaney. Ní raibh Johnny ag an am ach trí scór bliain agus ba thragóid mhór a bhí ina bhás agus i mbás chuile dhuine eile as an gceantar a cailleadh de bharr na tubaiste. Ach an fhad agus a sheasfas caint ar an '*Grand Gate*' agus ar Bhlácaigh na bhForbacha, seasfaidh cáil agus clú Johnny Greaney.

Nuair a maraíodh Johnny b'éigean dá mhac Liam, a bhí fós ina scorach, ceird na gaibhneachta a fhoghlaim. Chuige sin chuaigh sé go hUachtar Ard. D'fhágadh sé Doire Locháin moch maidin Luain agus shiúladh sé chomh fada le hUachtar Ard, chaitheadh sé an tseachtain ansin ag foghlaim na ceirde agus d'fhilladh abhaile tráthnóna Dé Sathairn. Trí bliana a chaith sé mar sin ag foghlaim a cheirde. Ba é an Liam seo, nó 'Bill', a thóg an cheárta i nDoire Locháin Thiar. Thóg na Blácaigh másailéam dóibh féin atá le feiceáil taobh thoir de shéipéal na bhForbacha. Ba sa másailéam sin a cuireadh go leor de na Blácaigh, agus nuair a briseadh isteach ann uair amháin, b'éigean do Liam dul agus na taisí a chur ar ais arís agus an doras mór a dhúnadh suas le brící stroighne. Bhí Bill Johnny 75 bliain nuair a bhásaigh sé in 1935.

Ba mac le Bill Johnny é Peadar – Peadar Bhill Johnny Bhill lena ainm iomlán a thabhairt air. Is cuimhin liom féin Peadar Bhill. Fear breá dea-dhéanta slachtmhar a bhí ann. Sa leabhar a scríobh Raymonde Standún, tugann Peadar Bhill an-chur síos ar an mbealach ar fhoghlaim sé féin ceird na gaibhneachta. Is cinnte gur óna athair féin a d'fhoghlaim sé cuid mhór, ach chomh maith leis sin chuir sé an tslisín mhín ar a chuid foghlama istigh i gceárta John Coogan ar an mBóthar Nua i nGaillimh. Bhí Fintan Coogan, mac le John, ag foghlaim na ceirde in éindí leis. Mar chuid den traenáil an uair úd chaithfeá staidéar a dhéanamh ar anatamaíocht an chapaill. Chaithfí lán mála cnámh capaill chugat agus bheadh ort iad a shocrú san ord ceart. Bhí Peadar in ann é sin a dhéanamh agus fuair sé tairiscint a dhul go Sasana le dhul ag gaibhneacht thall ann, ach ní fhéadfadh sé a athair, a bhí go lagbhríoch ag an am, a fhágáil. Chonaic Peadar Bhill an dá shaol sa gceárta: an seansaol nuair a chaithfeadh na gaibhne na crúite don chapall nó don asal a dhéanamh agus a mhúnlú iad féin; agus an saol nua nuair a tháinig na crúite réamhdhéanta agus nach raibh le déanamh ach iad a fháisceadh suas ar an asal nó ar an gcapall. Chonaic sé meath ag teacht ar obair na ceartan freisin. Ní raibh an oiread capaill agus asail ag teacht níos mó. Bhí oirnéis réamhdhéanta á dtabhairt isteach sa tír. Bhí deireadh ag teacht de réir a chéile le hobair an ghabha ceartan.

Bhí scéim tithe gloine i gCois Fharraige i ndeireadh na gcaogaidí agus bheartaigh Peadar teach gloine a thógáil. Ansin thosaigh sé ag fás trátaí agus glasraí agus á ndíol ar mhargadh na Gaillimhe. Thaitin an obair sin leis agus bhí níos mó dá bharr aige ná bhí leis an ngaibhneacht sna

blianta deireanacha. Ba é Peadar Bhíll Johnny an gabha deireanach a bhí i nDoire Locháin.

Bhí, ar ndóigh, cúpla ceárta eile i gceantar an Spidéil. Bhí ceárta ag ceann bhóithrín Bhaile an tSléibhe ag na Droighneáin. Gabha Dhroighneáin a thugaidís air. Ach de réir cosúlachta d'athraigh an gabha ó Bhaile an tSléibhe go dtí baile an Choiligh am éigin, mar sa daonáireamh a rinneadh in 1901, bhí an gabha, Pádraic Ó Droighneáin, deich mbliana fichead agus bhí sé pósta le Julia Ní Neachtain sa gCoileach. Measaim gur phós sé isteach sa teach sin, mar bhí deirfiúr le Julia, Nóra, agus máthair Julia, Bríd, in aontíos leo. Sa daonáireamh a rinneadh in 1911 bhí beirt chlainne orthu, Páraic agus Peadar. Bhí aithne agam féin orthu sin, Peaitín an Ghabha agus Peadar an Ghabha. Sa gCoileach a bhí cónaí orthu. Trasna an bhóithrín óna dteach a bhí an cheárta. Tá seanbhallaí na ceártan sin le feiceáil i gcónaí sa gCoileach agus tá seanbhallaí na ceártan a bhí ag na Droighneáin ag ceann bhóithrín Bhaile an tSléibhe, gar do Bhóthar an Rí, le feiceáil fós freisin.

Níor chuala mé ach duine amháin ag tagairt don cheárta a bhí ar an Airdín Buí. Ba é Seán Bairéad, nach maireann, as Baile an tSagairt, an té sin. Tá an tAirdín Buí gar don láthair ar cuireadh suas leacht in onóir do na scríbhneoirí cáiliúla Máirtín Ó Cadhain, Ruairí Ó Flatharta agus Eoghan Ó Neachtain taobh thoir de shráidbhaile an Spidéil. Ceárta Ghabha na Raithnigh an t-ainm a bhí ar an gceárta sin.

Ar ndóigh tógadh ceárta sealadach nuair a bhí Céibh Nua an Spidéil á tógáil idir na blianta 1867 agus 1871. Má theann tú síos bóithrín na Céibhe Nua feicfidh tú bóithrín caol ag dul siar ag cloigeann thíos an bhóithrín sin agus an t-ainm 'Bóithrín na Ceártan' greanta ar chloch sa mballa ag ceann an bhóithrín. Theastaigh an cheárta le geanntracha agus piocóidí agus uirlisí eile a ghéarú do na fir agus iad i mbun oibre ar an gcéibh.

Bhí deartháir le mo sheanathair pósta ar Bhóthar na hAbhann píosa beag suas ó shráidbhaile an Spidéil. Micil Gabha a bhí air agus ba saor cloiche a bhí ann. Bhí mac aige, Nioclás Gabha, agus de réir cosúlachta bhí ceárta bheag aige siúd ar an mbóithrín beag a théann siar i dtreo na habhann cúpla céad slat ó thuaidh de Bhaile Ard.

Mar a bhí mé ag rá níos túisce, bhí gaolta linn thiar sa gCré Dhubh agus sna bailte fearainn eile taobh thiar den Spidéil. Tá an t-ainm 'Gabha' fós féin le cloisteáil i gcuid de na sean-sloinnnte atá thiar ann. Sa leabhar is deireanaí ó lámh an údair Joe Steve Ó Neachtain, *Mar a Bhí ar*

dTús (2018), tá cur síos aige ar Phádraic Chóil Ruaidí Ó Conghaile as an gCré Dhubh. Ar leathanach a 19 agus 20 den leabhar tá cur síos ag Joe Steve ar chomh deaslámhach agus a bhí Pádraic. Fear stuama a bhí ann ar mhórchuid bealaigh de réir cosúlachta. Ní amháin go raibh sé in ann feac a chur i láí agus táifeach i sleán ach bhí mianach an ghabha freisin ann mar bhí sé in ann an dá chrú tosaigh a chur ar asal. Ní cheapfainn go raibh aon cheárta ar na bailte sin ach bhí mianach na ngaibhne sna daoine a mhair iontu rud a d'fhág go rabhadar luathlámhach ar go leor bealaí, go mór mhór ag plé le hiarann, gifte a thugadar leo óna seacht sinsear.

Buíochas leo seo leanas a roinn a gcuid eolais liom go fial: Máirtín Ó Conghaile, Sián agus Casla; Liam agus Joan Ó Gráinne, Steve Mhorgan Ó Curraoin, Cóilín John Ruaidí Ó Fátharta, Doire Locháin; Seán Mhicil Ó Droighneáin, Seán Tim Ó Flatharta, Baile an tSléibhe; Matt agus Pádraic Ó Fátharta, An Lipe agus Coileach; Timín Joe Tim Ó Curraidhín, Cnocán Glas; Seán Ard Ó Neachtain, Bóthar na hAbhann; Diarmuid Ó Cualáin, Gleann Trasna. ■

Coláiste Chamuis
IS FIÚ AGUS IS FÉIDIR

**Ár dTraidisiún,
ár dTeanga, ó 1973.**

Running successful Gaeltacht
courses in Galway since 1973.

Cúrsaí Gaeltachta den scoth i nGaillimh

 091 593 162
www.colaistechamuis.ie
eolas@colaistechamuis.ie

